

ÉLETTISZTELET ÉS RADIKÁLIS „ZÖLD” KONZERVATIVIZMUS

URI DÉNES MIHÁLY

*Az erdő a szeretőm most,
ki együtt hál velem...
testét mind-mind nekem adja,
de a lelkét nem lelem.*

Weöres Sándor: *Erdei dal*

Minden gyors, csak a lélek lassú. Szükség van azokra a kis szigetekre, ahol a lélek megpihenhet. Ilyen szigetek egyívású emberi kapcsolataink, a könyvek, s ilyen a természet is. „A haladás ára a lélek halála” – így Voegelin. Bernanos szerint az „ember semmit sem ért meg a modern civilizációból, ha mindenképp előtt nem látja be, hogy az egy egyetemes összeesküvés mindenfajta belső élet ellen.”¹ Ami ma ebből a perspektívából szemlélve a védelmére hív, az nem az élet valamely velejárója, egyfajta esetlegesség vagy választási lehetőség, hanem az élet maga.

Túlságosan is gyakran esünk abba a hibába, mondja Kevin Richtscheid, hogy „elmulasztjuk felismerni azt, ami a Földön túl létezik, valamint elismerni a láthatatlan világok létét és kapcsolatát az anyaggal. Miközben a környezetvédő mozgalom igyekszik megóvni a természet és az anyagi világ szépségét, sokféleségét és csodáját, felmerülhet az emberben a kérdés, vajon nem bizonyulna-e gyümölcsözőbbnek e törekvés, ha azt is rendszeresen figyelembe vennénk, ami mindezt felülmúlja, azaz amiből [...] az anyagi világ származik.”² A cél az, hogy az emberi lélek ne váljék olyan sivárrá, „mint egy holdbéli táj”, mondja Gómez Dávila, s e cél beteljesítése a kolumbiai filozófus szerint a reakciós feladata.³ A természetihez való kapcsolódás (éppúgy, mint életünk más fundamentális eleme, a család, otthon lenni valahol – hazában és hagyományban –, figyelni a földön túlira) kínálhatja legalább a minimális esélyét annak, hogy mai viszonyaink között megőrizzük vagy helyreállítsuk a lélek épségét. Az ember környezete minden esetben lelkének a kivetülése, mondja oly szépen Kassai Lajos lovasíjász.⁴ A közvetlen környezetünk és a tájban véghezvitt átalakításaink elárulják, hogy mit gondolunk a természetről, az emberről, a politika és a gazdaság feladatáról vagy természetéről, végső soron azt, hogy mi munkálkodik bennünk. Szavak nélkül adnak választ arra a kérdésre, hogy szerintünk mi az (értelmes) élet.

1 Az idézetek Eric Voegelin *The New Science of Politics. An Introduction* és Georges Bernanos *La France contre les robots* című művéből származnak – köszönet illeti értük Czopf Áront.

2 Kevin RICHTSCHEID: Imaginális ökológia. ford. UMENHOFFER István, *Ars Naturae*, 21. 2022. 83.

3 Lásd: CSEJTEI Dezső: *Gómez Dávila-széljegyzetek és kommentek. Egy jobbos a balnak.* szerk. HALKÓ Petra – MEGADJA Gábor, Századvég, Bp. 2022. 7–41.

4 „Tartsd a jószágot természete szerint!” Ríportfilm Kassai Lajosról. <<https://www.youtube.com/watch?v=qzvDMTgelvs>>

ZÖLD ZARÁNDOKLAT

„Amikor a természetbe kilépek, a vallásos tapasztalat színterévé lesz számomra”.⁵ Tekintetemet, akár csak a lelkipásztor s a Mester,⁶ a virágokra szegezem, a füvekre, a fákra és a madarakra, s nem dolgokat, hanem az életet látom, az isteni teremtés dicséretét minduntalan kicsiben és nagyban. Nemcsak az anyagit látom, hanem ami túlmutat rajta, nem tükör által homályosan (1Kor 13,12), hanem világitó erővel. „A természet a végtelen alkotó végtelen szépségét hordja.”⁷ A végtelen szépség csillan meg egy ködös napfelkeltében, a 42. zsoltár híves patakjára kívánckozó szarvas agancsán, a lombok lehelletén. Ez-e korunk alaphangoltsága? Egyértelműen *nem*.

„Az alaphangoltság [...] megváltozott, ám olyan irányban, hogy a tudományosság és egzaktitás egyre jobban előrenyomuló igénye által uralt korszaknak egyre kevésbé volt füle Heidegger csöndes, meditatív gondolkodása iránt” – írja egy ponton Fehér M. István a Martin Heideggerről szóló monográfiájában.⁸ Már nem költőien lakozik az ember, mondhatnánk stílusosan. E tudományvallás visszaszorította a csöndes gondolkodás lehetőségfeltételeit, s uralkodóvá vált a „zöld” beszédben is, azáltal méghozzá, hogy magáról az életről szóló beszédben vált azzá. Sokatmondó, hogy a német filozófus nem az atombomba és egy III. világháború miatt látott veszélyt az „atomkor” beköszöntében, hanem éppen a nukleáris energia „megszelídítése” miatt: amiatt ti., hogy „a technikai forradalom olyannyira megbabonázza az embert, hogy

a kalkuláló gondolkodás uralma kizárólagossá válik, és ezzel az ember gyökértelenné válása kiteljesedik.”⁹ Ennek a folyamatnak, amely csaknem egészében végbenment, mára akarunk ellenére is élenjáró reprezentánsaivá váltak a „zöld” mozgalmak is. A „környezetvédő”, „klímavédő”, „zöld” praxisok bizonyos formáikban

ugyanis ennek a technikainak és kalkulálóknak – a gyökértelenségnek mint lét- és gondolkodási formának – az újratermelését, a természet és az ember *eltüntetését* hajtják végre szakadatlanul. A „természet eltűnik, amikor »anyagga« és »adattá« lesz. Miként az egész világ. Ugyanis az »anyag« és az »adat« külsőlegesek, »odakint vannak«. Semmi sem lehet azonban valóságosan »odakint«. *Nincs* semmi »odakint«. A valóság az, ahol a belső és a külső egyek.”¹⁰

A természet felélésére a legjobb érvek mindig az ész nevében hangoznak el, s legtöbbször a természetvédők is ehhez nyúlnak vissza féllábú argumentumaikért. Keserves példái ennek egy fa ökoszisztéma-szolgáltatásainak számszerűsítései, mintha a fák és az erdő *lényege* a megtermelt oxigén mennyiségében vagy a párologtatási hatékonyságban volna csupán megragadható. *Ens et bonum convertuntur*, tanítja a hagyományos keresztény filozófia. *Minden, ami létezik, jó, hogy van.* A létezők, melyekkel a világban találkozunk, nem azért vannak, mert létezésük *észszerű*, vagy azért, mert szolgáltatásokat nyújtanak, hanem azért, mert a *teremtésben jó*, hogy vannak.

Minden olyan fogalom kiszorult vagy eleve meg sem jelent a „környezetről” szóló vitákban, aminek éppen a legnagyobb létjogosultsága lett volna. Ilyen fogalom a *részvét*, az *irgalom*, a *megérintődés*.¹¹ Kivételt az egyházi természetvédelem jelent, legalábbis fogalmi készletének és magatartásának bizonyos részeiben. A jobboldali zöldpolitikában az *otthon* és a *haza* azok a fogalmak, amelyek ebben az összefüggésben is artikuláltak, s többek használják a *teremtésvédelem* kifejezést is.¹² Az otthon az eltérő politikai nyelvek másként hozzák

5 SZALAY László Pál: *Zarándoklat a zöldbe = Zöldellő egyház. Nyolc vallás a jövőért.* szerk. MILTÉNYI Kinga – DORÓ Veronika – DÉKÁNY Zsolt, Gandara Kft., Bp. 2013. 10. Vö. Uő: Globális vagy lokális. *Kommentár*, 2020/1.

6 Vö. „Ti ne hívásátok magatokat mesternek, mert egy a ti mesteretek”. (Mt 23,8)

7 WEÖRES Sándor: *A teljesség felé.* Helikon, Bp. 2021. 107.

8 FEHÉR M. István: *Martin Heidegger. Egy XX. századi gondolkodó életútja.* Göncöl, Bp. 1992. 335.

9 Uo. 333.

10 Marty GLASS: *Yuga.* Sophia Perennis, Hillsdale, 2001. 322. Kiemelés az eredetiben.

11 A megérintődéshez lásd: MUSTÓ Péter SJ – HÁRI Ildikó SSND: *Ahol otthon vagy.* Jezsuita, Bp. 2021.

12 A különböző lokális, konzervatív „zöld” gondolatokhoz lásd: FRANCESCO GIUBILEI: *A természet megőrzése. Miért fontos a környezetvédelem a konzervatív jobboldal számára?* ford. HORVÁTH Csaba, MCC Press, Bp. 2022. Valamint a fenntartható társadalom kérdéséhez mint a lokalitásproblematika egyik összefüggéséhez: TÓTH I. János: *Ökológus társadalom fenntartható népességgel.* Gondolat, Bp. 2022.

már nem költőien
lakozik az ember

Egymaga erdő –
Terebélyes, védettséget élvező
kocsányos tölgy Debrecen
Libakert városrészében
2021 májusában
(Uri Dénes Mihály felvétele)

létre és másként teszik átélhetővé; mást jelent az otthon egy kozmopolitának és mást egy lokalistának, s ez a „zöld” napirendben is eltérő testtartásokhoz vezet.¹³ Ennek igencsak nagy jelentősége van akkor, amikor az olyan semmitmondó szavak mögé szeretnénk pillantani, mint a „környezet” vagy a „környezetvédelem”. E szavak ugyanis elfedik azt a lényegi különbséget, hogy a haza, az otthon fogalmának nem minden diskurzusban organikus része a föld, a levegő, a víz, a táj, a paránylények, a madarak vagy éppen a földigiliszták.¹⁴ Ezeket a lényeket

13 Ehhez lásd: David GOODHART: *Úton hazafelé. A populista lázadás és a politika jövője*. ford. HORVÁTH Judit, Századvég, Bp. 2019.

14 Igen tanulságos, hogy amikor Nadas Péter éppen a földigiliszták veszélyes életéről beszélt a 93. Ünnepi Könyvhét megnyitóján, a közönség első reakciója a halk kuncogás volt, amely az értetlenség mellett alkalmasint a megnyitó ceremoniális jellege, a mozgatott retorikai apparátus és a téma „alantassága” közötti – látszólagos – össze nem illéségből fakadt.

Gázló – Fekete gólya
az apadó (azóta kiszáradt)
Vekeri-tóban, Debrecen
határában, 2022. június 29-én
(Uri Dénes Mihály felvétele)

olyan veszélyek fenyegetik, amik mindenekelőtt erkölcsi értékeink változásait mutatják.¹⁵

Hogy a transzcendens forrásból fakadó fogalmak, a szimpatikusan hangzó „teremtett világ” szintagmán kívül, jószerevel teljesen hiányoznak a környezetvédelmi diskussziókból, éppen arra mutat rá, hogy az embernek az az önhittsége, mely szerint képes bármit létrehozni a világban a saját erejéből, szinte teljes uralomra jutott. Az embernek nincsen szüksége Istenre, vagyis Heidegger nevezetes mondásával ellentétben manapság nemigen gondolja úgy, hogy „már csak egy isten menthet meg bennünket”. Válaszokat egyre inkább az „innovációtól” és efféléktől vár, s téves optimizmusa is ezekből fakad.

A keresztény felfogás optimizmusa nem a szó köznapi és kivált nem technikai-progresszív értelemben veendő. Mindenekelőtt a megváltottság tudatából fakad, amely éppen ezért inkább *reménység*, amely „a világhoz köt, ugyanakkor felszabadít és felhatalmaz a világ iránti felelősség vállalására”.¹⁶ Ez az „optimizmus” egy olyan szabadságfelfogáson alapul, amely a felelősségre való *elhívást* állítja az élet középpontjába. Az elhívás több mint egyszerű vállalkozás. Az elhívás mindenekelőtt Isten cselekedete, olyan esemény, amely a kiválasztott (elhívott) teljes egzisztenciáját megváltoztatja úgy, hogy közben az e szolgálat-hoz szükséges vértékkel is felruházza az elhívottat. Az elhívás szabadságra és reménységre *történik*,¹⁷ s határozottan eszkatológiai jellegű, és etikai konzekvenciákkal bír. A remény tehát nem abból fakad, hogy minden jól van, hanem abból, hogy a dolgok Isten segítségével *helyre-állíthatók*: mert mindennek helye és természete(s rendje) van. Amiként az efézusiaknak írott levél mondja: „világosítsa meg értelmek szemeit, hogy tudhassátok, hogy mi az Ő elhívásának a reménysége” (Ef 1,18). Az értelem megvilágítása nem a racionális észt jelenti, valódi értelem nem abból, hanem az isteni útmutatásból fakadhat. Ehhez nyitottság és megérintődés szükséges.

A „zöldnek” nevezett komplexumra egy olyan távlatból érdemes hát tekintenünk, amely bír ezzel a reménységéggel, de emellett egyszersmind „realista” is.

15 Jonathan FRANZEN: *Miért fontosak a madarak?* = Uő.: *A világ végének vége*. ford. BART István, XXI. Század Kiadó, Bp. 2019. 60.

16 FAZAKAS Sándor: *Előszó = A protestáns etika kézikönyve*. szerk. FAZAKAS Sándor, Kálvin–Luther, Bp. 2017. 10.

17 Vö. Gal 5,13; Ef 1,18; 2Tim 1,9.

Ez a kettősség abból fakad, hogy minden probléma megoldásának megszületése *kegyelem* eredménye, vagyis nem csak tőlünk függ, ezt jelenti itt a „realista”, ami arra figyelmeztet, hogy nem számíthatunk csak magunkra. Sajnálatosan a technikai optimizmus a jobboldalon is érezteti a hatását, annak kisléptékű formájában (napelemek, okostérkö, öntözés) éppúgy, mint annak brutalista formáiban (atomerőművek, gyárkomplexumok).

Pedig problémáink nem a világ teremtettségének sajátosságaiból fakadnak, hanem abból, amivé azt mi, emberek tettük. Nem a teremtett, hanem a „csinált” világ a bajaink forrása. Az élet rendjét – születés, halál – nem tudtuk megváltoztatni, azt viszont igen, ami között van. Vannak olyan értelmezők, akik a *teremtésvédelem* kifejezést sem szívesen használják, mert úgy érzik, az is konfliktusként mutatja fel ember és természet viszonyát (védeni ugyanis csak azt lehet, ami támadás alatt áll), vagyis mintha az is a modernitás programjába illeszkedne. Noha ez is megfontolandó, talán nyomósabb érv e fogalom újraértékelésére, hogy látszólag túlzottan felértékeli az embert: felmerül legalábbis a kérdés, hogy védhetjük-e a teremtést mi, teremtmények? Igen is, meg nem is. Nem, mert a kifejezés azt sugallja, mintha az ember bírna a Teremtő képességeivel, amennyiben védelmezni tudja azt, amelynek ő is csupán alkotása. S mégis igen, mert csak az ember képes felelősséget vállalni mások léteért, s a szó implikálja az ember kitüntetett helyét és felelősségét a világban (nemcsak a természeti környezetet, hanem a teremtés *egészét*, az életet védelmezi), amelyre éppen az Isten hívta el. A kifejezés összhangban áll a sokat hivatkozott őrzés és művelés elvével (1Móz 2,15), s ember mivoltunk is mindenekelőtt ebből, a más létezőkért viselt felelősségből fakad, éppen az elhívás értelmében.

„Mivel az ember mindenfajta erkölcsi felelőssége értékfelfogásaiból táplálkozik, szembe kell szegülnünk azzal a járványszerű téveszmével, hogy csak a megszámlálható és megmérhető dolgok számítanak a valósághoz. Meggyőzően ki kell mutatnunk, hogy a szubjektív tapasztalási folyamataink a valóságosságnak ugyanazzal a fokával bírnak, mint minden, ami az egzakt természet-tudomány terminológiájával kifejezhető.”¹⁸ A lelkipásztor kérdése, miszerint „lehetek-e teljes ember, ha a lélek nyelvét nem ismerem”,¹⁹ korrelál az etológus felhívásával. A felvilágosodás értelmében vett racionálist, akárcsak a gazdasági növekedést és más efféléket olyan szavakra kell cserélnünk, mint az iménti szubjektivitás vagy éppen a megérintődés.

„Az a tudatlan, aki egy virágzó fa láttán meghatódik a körülötte mozgó életakarát titkától, tudósabbnak bizonyul annál a tudósnál, aki az életakarát ezernyi megnyilvánulását a mikroszkóp alatt vagy fizikailag és kémiailag tanulmányozza, mégis, az életakarát jelenségeinek folyamatától való minden ismeret mellett sem hatódik meg azon a titkon, hogy az életfolyamat egy darabkáját pontosan le tudja írni.”²⁰ Komolyan veszi-e bárki ma ezt a fogalmat: meghatódás? Igen kevesen. De miféle „zöldpolitika” lehet az, amely éppen azokkal a fogalmakkal nem számol, amelyek éppenséggel emberlétünk legmélyebb bizonyítékai?²¹ Amire a meghatódást lecseréltük, az az ideológiai keretelés. „A modern világ nem korszak, hanem program. S aki váddal illeti, az nem egy történeti alakzatot, hanem egy eszmét vádol.”²² Ennek az eszmének lényegi eleme a részvétlenség és a szenvtelenség, amely egyszersmind a modern tudományok legmélyebb sajátja is. Ezzel szemben Konrad Lorenz javasolt módszere a Szép és a Jó iránti fogékonyság újraélesztése, s e „cél elérésére sokat ígérő módszer, ha valaki a lehető legfiatalabb korától a lehető legszorosabb kapcsolatban van az *élő* természet-

**csak az ember képes
felelősséget vállalni
mások léteért** »»

18 Konrad LORENZ: *Ember voltunk hanyatlása* [1983] ford. ifj. Kőrös László, Cartafilus, Bp. 2002. 7.

19 SZALAY: *I.m.* 10.

20 ALBERT SCHWEITZER: *Az élet tisztelete. Életrajz, prédikációk, filozófiai írások, levelek Lambarénéből.* szerk. TENIGL-TAKÁCS László – DANKA Miklós, Ursus, Bp. 1999. 126. Lásd még: „A tudomány előrehaladása csak annyit jelent, hogy [...] a természetben található életakarát megismert folyamatát így vagy úgy hasznosíthatóvá tesszük. *De azt semmilyen tudomány nem tudja megmondani, hogy mi az élet.*” Uo. Kiemelés tőlem.

21 Az bizonyos, hogy az állat is képes egyfajta megérintődésre, amiként az is, hogy minden lénynek külön személyisége van. De hogy ez mennyiben hasonlít arra a meghatódásra-megérintődésre, amelyről a protestáns teológus–orvos–lelkész Schweitzer vagy a jezsuita Mustó beszél, bizonyára nem egykönnyen megválaszolható, s meghaladná ennek az esszének a kereteit.

22 CSEJTEI: *I.m.* 41.

tel.”²³ Az élő magával ragad, megérint, amit felmutat, bensővé válik bennem: a természet többé nincs „odakint”. Nem kockázatmentes, de nem is elhibázott itt a kultusz közbeléptetése.

„A kultusz az egész természetet megszenteli – minden jelenségét és irányát, részét és területét. Ezzel a természet egésze bekerül a kultuszba, s a kultuszon keresztül lép kapcsolatba az emberrel, az egész emberi étellel.”²⁴ Nem több racionalitásra és pragmatizmusra, a „józan ész” bástyáira, hanem éppen erre a kultuszra, a lélek világitótornyaira van szükségünk az ember és az emberi élet értelmének megtalálásához. „Amint bizonyosan szükséges egyfajta anyagi ökológia földi otthonunk, vagy legalábbis jelenlegi emberi létmódunk megóvása érdekében, ugyanúgy szükségünk van az *imaginális ökológiára*, lelki és szellemi egészségünk és jóllétünk megőrzése miatt [...] ha folytatódik azon képességünk elvesztése, hogy a dolgok külső formái és megjelenése mögé lássunk [...] akkor e korlátoltság bármely elképzelhető fizikai következményénél sokkal nagyobb veszélybe kerülünk.”²⁵ A veszély, ami fenyeget, nem más, mondja Richtscheid, mint hogy elveszítjük a kapcsolatot „imaginális gyökereinkkel”. Más szóval a lélekkel, Istennel.

Meg akarják-e menteni a haladók a lelket? Aligha. Ők a „környezetet” szeretnék megmenteni, az ember lelkét vagy biológiai természetét nemigen. Maga a *teljes lét* gépiesedett el, mondja Hamvas. „Az a hiedelem terjedt el, hogy az egész létező világ, lélek, élet, vallás, gondolkodás, tulajdonképpen egyetlen kolosszális, észszerűen megszerkesztett apparátus. Nincs szükség arra, hogy a lét értelmére vonatkozólag nem mechanikus elemeket is felvegyünk. [...] Az ember az apparátusban maga is apparátus és nagyobb üzem alkatrésze, nem spirituális lény, hanem funkció.”²⁶ Rémisztő jelenségként egyre több efféle „haladó” jelenik meg a jobboldalon is.

RADIKÁLIS ÖKOLÓGIA

Radikális ökológizmusra van szükség, melynek első lépése a nyelv „megtisztítása”.

A „radikális” a *radix* szóra vezethető vissza, melynek jelentése „gyök”, a radikális jelentése „gyökeres, alapos”. A *radikalizmus visszatérés a gyökerekhez*. Éppen ezért minden valamire való ökológiai filozófia és politika csakis radikális és konzervatív lehet egyszerre, mert nem jelent egyebet, mint *visszatalálást a forráshoz*. Mert „igazán előre csak a visszavezető út visz”.²⁷ Ez a visszatalálás forradalmi is, amennyiben a forradalom, vagyis a *revolutio* eredeti jelentésében éppen visszatérés, *restauráció*, vagyis a konzervatív ökológia forradalmi, radikális, éppen ezért a forrásnál időző, abból táplálkozó.

A természet és ember viszonyában jelen lévő törés egyszerre érhető tetten a grammatika szintjén és egyszerre zajlik valóságosan, a láncfűrészek, a génmódosított élelmiszerek vagy éppen az eketalpbetegség szintjén. Ennek értelmében a feladat is két szinten adott. Részint a nyelv megtisztításának szintjén, ami egyszersemind a szellem szintje is. Részben pedig a fizikai természetvédelem szintjén, az életformák és gazdasági rendszerek, a politikai preferenciák természethez történő mind intenzívebb és kérlelhetlenebb közelítésének szintjén. Jelenleg mindkettő fragmentumokban történik, ellenben már szavaink használatával is folyamatosan újratermeljük azokat a jelenségeket, amelyekkel szembeni cselekvések összefoglaló elnevezését szokás a természet védelmén érteni.

Mert mit is jelent például a „környezettudatosság”, e már egyre kevésbé használt kifejezés? A tudatosságban egyaránt benne foglaltatik a szándékosság

egyszerre radikális és konzervatív

23 LORENZ: *I.m.* 9. Kiemelés tőlem.

24 Pavel FLORENSZKIJ: *A kultusz filozófiája*. ford. Kiss Ilona, Typotex, Bp. 2015. 163. Kiemelés az eredetiben.

25 RICHTSCHEID: *I.m.* 87. Kiemelés tőlem.

26 HAMVAS Béla: *Scientia sacra III. A kereszténység*. Medio, Szentendre, 2006. 233.

27 Martin HEIDEGGER: *Útban a nyelvhez. Egy japán és egy kérdező párbeszédéből*. ford. TILLMANN J. A., Helikon Stúdió, Bp. 1991. 14.

Az élet vize – Vízimadarak aszály utáni fürdőzése Balmazújváros határában, 2022. augusztus 25-én (Uri Dénes Mihály felvétele)

és az, hogy csak arra figyeljek, ami előttem van. Ezt tanítja a *mindfulness*. Csakhogy bármi, ami valahol van, az mindig túlmutat pusztán önmagaságán. „A fák és növények [...] akárhol vannak is, mindig önmagukban hordozzák a természeti környezet lényegét.”²⁸ Egy fa mindenhol magában hordozza erdőségét. A modern gondolkodás azzal véti el a lélek útját, hogy egy fában csak egy fát vagy még inkább egy funkciót lát (nyersanyag, tűzifa, díszítőelem). Az életet csak kivételes esetekben látja meg mögötte, Istent pedig még kevésbé. A fa nem hír, üzenet (Nemes Nagy Ágnes), nem köt össze világokat szimbolikusan (amiként az életfa teszi), nem közvetít az időről, egy öreg fában egyre kevésbé látjuk meg elődeink munkáját, vágyait és reményeit. Olyanná vált, mint Heidegger nevezetes példájában a Rajna, amely az erőmű hatására *létében* változott meg, amennyiben most már pusztán a víznyomás szállítója.

A „környezet” bármi lehet, és mindennek van környezete. *A környezet nem természet*. Sohasem megyünk ki „a környezetbe”, hanem csak „a természetbe”, ám fontos, hogy oda mindig *kimegyünk*. Vagyis nem vagyunk *benne*, a természet valahol olyan helyen van, ahová *ki* kell mennünk, ahová el kell zárándokolnunk, ami már önmagában hordozza kivételességét (nem zárándokolunk mindennap). Ez a kivételesség nem hordoz kultikus többletet, noha mégsem egészen hétköznapi. A *ki* egyszermind azt is jelenti, hogy nem tartozik hozzánk szervesen, kívüllévősége ismét egy funkciót kölcsönöz neki, a feltöltődés és a kikapcsolódás helyévé teszi, akárcsak a plázákat, így a természetet – mint környezetet – a modernitás funkcióként asszimilálta magába.²⁹

Úgy fest tehát, hogy az ökológiai válságra adott reakcióink egyfajta retorikai csapdahelyzetben vannak. S ez a csapdahelyzet lét és nyelv elválaszthatatlan

28 BÉRES Tamás: *Környezetetika = A protestáns etika kézikönyve*. szerk. FAZAKAS Sándor, Kálvin–Luther, Bp. 2017. 245.

29 S ez akár a *Felvilágosodás dialektikája* azon megállapítását is eszünkbe juttathatja, miszerint a kikapcsolódás a munka meghosszabbítása (szem előtt tartva persze a természet és a fogyasztási intézmények közti lényegi különbségeket). Theodor W. ADORNO – Max HORKHEIMER: *A felvilágosodás dialektikája*. ford. BAYER József et. al, Atlantisz, Bp. 2011. 172.

kapcsolata miatt a legkevésbé sem kommunikációs kérdés. A szavakat azért kell az eredetükhöz közelíteni, hogy a gyökereit veszített modern ember vissza tudjon térni önmaga olyan felfedezéséhez, amely a természettel való mélyebb kapcsolatának is feltétele.

A *klíma*-előtaggal ellátott szógyártmányokról („klímaszorongás”, „klímagyász”, „klímagyilkos”) most szándékosan nem szólunk, mert azok nem egyebek, mint szemantikai barkácsolás eredményei, s még csak annyi jelentést sem hordoznak, mint a „környezettudatosság”. Derrida *bricolage* szava a posztmodern mellett a progresszió egyik szimbolikus kifejezése is lehetne, ami a szavak eredeti jelentésétől való veszedelmes eltávolodásnak és a jelentéstani ürességbe hulló új barkácsszavak végtelen legyárthatóságának is szimbóluma. Szavaink s mi is talajt veszítettünk (több értelemben is), éppen ezt, a „lelki talajtalanságot” tartotta Weöres Sándor a modern ember legnagyobb bajának.³⁰ Ezért szükséges az ökológiai radikalizmus, amely tehát összhangban áll azokkal a feltételekkel, amelyekről előzőleg szóltunk.

TÖRÉSVONALAK

Annak a folyamatnak, amelyről eddig értekeztünk, lépten-nyomon találkozhatunk a szobraival. E szobrok nem a természet monumentumai, hanem a felvilágosodásé. Nemigen van különbség a „hagyományos” és a „megújuló” források között: a „szélerőmű a fosszilis energia szobra”.³¹ Leginkább lehangoló formáit éppen a jobboldaliak alkotják meg, mert a progresszió híveitől nemcsak, hogy nem várhatunk mást, de önfelszámoló vakságuk, melyet hübriszük a „fejlődés” pallosaként emel mindannyiunk fölé, még összhangban is áll elméleteikkel. A konzervatívok viszont meghasonulnak, ha erre az útra tévednek.

A jobboldalon az elmúlt években lezajlottak azok a nagyon fontos viták, amelyek a saját és a külföldi konzervatív hagyományhoz, valamint a kurrens jobboldali kurzushoz fűződő viszonyról szóltak. Egy ilyen vita az ököpolitikai és -filozófiai kérdésekről azonban eddig még várat magára. Ami az elmúlt években történt, az részint a baloldali-liberális és globalista zöldmozgalmak hathatós és jogos kritikája volt, amelyben – aligha vagyunk teljesen elfogultak, ha azt mondjuk – lényegében minden ponton a jobboldaliaknak volt és van igazuk. Részint pedig a „zöld” diskurzusok el- vagy visszavétele a baloldaltól, a saját „zöld” hagyomány egy részének (újra)felfedezése, töredékes kísérlet a konzervatív ökológiai szókészlet megteremtésére, valamint a zöldpolitika intézményesítése.³² De hogy miként viszonyuljon a jobboldal saját kurzusa környezetpolitikájához, arra érdemi reflexió kevés történt eddig, holott aligha kétséges, hogy jót tenne egy efféle beszélgetés a kortárs magyar jobboldali zöldpolitikáról is.³³ Erre azonban, egyelőre úgy fest, kevés igény mutatkozik.

A legélesebb törésvonal, mint e történetben mindig, a gazdaság és a természet érdekei között húzódik. A kérdés csak az, hogy melyik érdeke az ember érdeke is. A modernitásban gazdaság és politika viszonyában is felcserélődött a cél és az eszköz. Helyesen inkább a gazdaság a politika eszköze, semmint fordítva, mert a végső célok mindig politikaiak (szuverenitás, nemzetpolitika, identitáskérdések). Mára a viszony megfordult: ha egy városba külföldi tőke érkezik, a politikus azt hiszi, jól végezte a dolgát, holott valójában semmi politikait nem tett, csupán működtette az apparátust, melynek ő is fogaskereke. A modern szemlélet hübrisze uralkodik mindenütt, s a természetellenes mint normalitás munkálkodik. „Ez különösen jól illusztrálható azzal, amit »ameri-

30 WEÖRES: *L.m.* 55.

31 Vö. „Mire feláll egy szélerőmű, már majdnem annyi fosszilis energia van benne, mint amennyi energiát pár évig termelni fog. [...] A szennyezés már ott van a légkörben, és a lapát még meg sem mozdult.” *„Már nem tudjuk visszafordítani ezeket a folyamatokat, a civilizációnk néhány évtizeden belül összeomlik”.* 24.hu, 2022. június 10. <<https://24.hu/belfold/2022/06/10/nyersanyagok-globalis-kriszis-klimavaltozas-gelencser-andras-interju/>>

32 Kiindulópontként s az eddigi talán legteljesebb áttekintésként lásd a *Kommentár* 2020/1-es, teremtés-védelmi lapszámát.

33 Szerzőtársammal korábban éppen erre tettünk kísérletet: KERÉKES György – URI Dénes Mihály: „... magunk is föld vagyunk”. *Úton a konzervatív zöldpolitika felé = Magyarország 2020. 50 tanulmány az elmúlt tíz évről.* szerk. MERNYEI Ákos – ORBÁN Balázs, MCC, Bp. 2021.

kaiul» egy terület fejlesztésének neveznek – »to develop an area« –: az illető földdarabon mindenféle természetes vegetációt radikálisan megsemmisítenek, az így fedetlenné váló talajt betonnal, legjobb esetben parkpázsittal takarják be, a homokos tengerpartot betonfallal erősítik meg, a patakok medreit kiegyenesítik, vagy ha lehet, zárt csatornákká alakítják, majd az egészet alaposan megmérgezik peszticidekkel, hogy aztán a lehető legdrágábban eladják egy engedelmesen elvárosiasodott és elbutult vevőnek. A technomorf gondolkodásmódban ezenkívül szinte a kényszeres neurotikusok észjárásának megfelelően cserélődik fel egy folyamat technikai megvalósításának pusztá lehetősége a végrehajtás kényszerével. A technokratikus vallásnak szinte parancsolatává vált: mindent, ami csak megcsinálható, meg *kell* csinálni.³⁴ Ezt fejezi tömören Dávila: „A haladás szörnyűségét csak az tudja felmérni, aki egy tájat azt megelőzően és azt követően is ismer, hogy a haladás átalakította.”³⁵ Amit így kapunk, azt nevezzük kissé eufemisztikusan kultúrtájnak.

Szomorú példákért nem kell sokáig keresgelnünk. Újabban a „tűzifarendelet”³⁶ generált – heves reakciók mellett – némi vitát. Az argumentáció mindekenélőtt politikai természetű. Az előtt az érv előtt, miszerint „az elmúlt években messze nem használtuk ki a magyar erdők nyújtotta tűzifa potenciált, azaz nem termeltük ki azt a mennyiséget, amit a fenntartható erdőgazdálkodás mellett is nyugodtan megtehettünk volna”,³⁷ bizvást kalapot emelhet bármely haladár, amennyiben az éppen a fentiekben részletezett technokratikus gondolkodás példája (amit meg lehet, azt meg *kell* csinálni). E logika nem számol az erdővel élőhelyként, hanem csak tűzifa-alapanyagként, kitermelése tehát csak a számító gondolkodás jegyében megítélendő.³⁸

Minden nemzedéknek csak annyi esélye van cselekedni, ameddig él, vagyis valamennyi nemzedék ideje önmaga számára az utolsó pillanat. Ennyiben a „klímapánikkal” kapcsolatos állásfoglalások is árnyalhatók (noha az ezzel kapcsolatos megállapítások alapvetően helyesek). Mert hiába tudjuk, hogy jönnek majd utánunk mások, és hiába nem következik be a világvége sem ma, sem holnap, az elv, miszerint úgy cselekszünk, mintha kizárólag rajtunk múlna a jövő nemzedékek sorsa, helyesnek tekinthető.³⁹ A „félelmetes a legmagasabb rendű realitás”, mondja Florenszkij.⁴⁰ Nemcsak vonzalomról, de potenciálisan valós forgatókönyvekről is van szó, még ha mindenekelőtt a *hiperbola*, vagyis a túlzás alakzatának működését látjuk is.⁴¹

Mindezek után még inkább kérdések maradnak, mint válaszok. Komolyan vesszük-e Pál levelének intését, miszerint a „rád bízott drága kincset őrizd meg” (2Tim 1,14)? Ki szavatol a barkóscinegéért vagy a zöld küllő biztonságáért? Olybá tűnik, hogy „védelembe kell venni az életet az élők ellen”.⁴² Az emberit és a nememberit egyaránt, úgy a magzatokét, mint a társteremtményekét, az élet tiszteletének etikája jegyében. Szomjazzuk az életet, s emberlétünk feladata, hogy segítsük annak kibontakozását, hogy általa önmagunk legmélyebb lényegét kaphassuk vissza. ■

a legélesebb törésvonal a gazdaság és a természet érdekei között húzódik

34 LORENZ: *I.m.* 16–17. Kiemelés az eredetiben.

35 CSEJTEI: *I.m.* 77.

36 Pontosán: 287/2022. (VIII. 4.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet ideje alatt a tűzifaigények biztosításához szükséges eltérő szabályok alkalmazásáról. <<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2200287.kor>>

37 LITKEI MÁTÉ – DR. TOLDI OTTÓ: *A fakitermelés könnyítésére lehetőséget ad erdeink fatöbblete, célja az árspekuláció letörése és az ellátás biztosítása*. Klímapolitikai Intézet, 2022. augusztus 9. <<https://klimapolitikaiintezet.hu/elemzes/fakitermel-es-lehetoseg-erdeink-arspekulacio-letorese-ellatas-biztositasa>>

38 E cikk, noha egy „zöld” *think tank* felületén jelent meg, az őshonos fák alkotta erdők, így például a tölgyesek potenciális kitermelése mellett azt az érvet hozta fel, hogy „ha nem termeljük le az éves fatömeg-növedék által megengedett tűzifa mennyiséget, akkor azt nem mi hasznosítjuk majd, hanem odavész a nálunk is egyre gyakoribbá váló erdőtüzekben, táplálva azokat.” Tehát, ha nem termeljük ki az erdőket, azok *mindenképpen* elégnék majd az erdőtüzekben? Inkább tűnik ez egyfajta (amúgy a „klímaprogresszívek” retorikáját idéző!) fatalizmusnak, mint valós érvnek.

39 Ahhoz hasonlatos ez, mint a gyermekvállalási kedv növelése: akkor sem tűnne el a magyar nemzet, ha csak nyolcmillióan lennének, mégsem állhat egyetlen jóérzésű embernek sem érdekében a családbarát intézkedések bírálata. Hogy ezt egyes aktorok mégis megteszik, az mindenekelőtt emberképükről tanúskodik.

40 FLORENZSKIJ: *I.m.* 28.

41 A gondot mégsem elsősorban ez, hanem a jelenség spektákulum jellege és ideologikussága jelenti, amely kizárólag a politikai akcionizmus szűk keretei között képes csak gondolkodni. Lásd: URI Dénes Mihály: *Konzervatív válaszok az ökológiai válságra*. *Kommentár*, 2020/1.

42 HAMVAS: *I.m.* 55.